

**MUHAMMED KÂMİLÎ EFENDİ'NİN MECMÛA-İ KASÂİD VE
HİKÂYAT ADLI ESERİ ÜZERİNE**

Makbule KÖZLEME*

Özet

Mecmûa, Arapça “cem” kökünden gelip mef’ûl bâbında müennes bir kelimedir. Toplanmış, bir araya getirilmiş anlamına gelen mecmûa, günümüz Türkçesinde “dergi” olarak karşılık bulur. Klâsik Türk edebiyatı araştırmacıları ve el yazması eserleri kendine uğraş olarak seçenler nezdinde ise “mecmûa”nın karşılığı çok daha farklıdır. Bu noktadan baktığımızda mecmûa, farklı türden eserlerin ya da farklı kişilere ait metinlerin, metin parçalarının bir araya getirilmesidir. Mecmûalarda toplanan eserler genellikle birbirleri ile ortak bir paydada buluşan veya benzerlikleri olan eserlerdir. Mecmûalar içeriklerine göre tavsif edilip adlandırılırlar. Muhammed Kâmilî Efendi'nin Mecmûa-i Kasâid ve Hikâyat adlı mecmûasında genel anlamda hikâyat mecmûalarına örnek olabilir fakat içeriği bakımından sadece hikâyat mecmûası demekle doğru olmayacaktır.

Bu çalışmayla, gerek yukarda belirttiğimiz konulara gerekse incelediğimiz mecmûanın edebiyat tarihi açısından yeri ve önemine değinmek istedik. İstanbul velilerinden olan Muhammed Kâmil Efendi tarafından 1201/1787 yılında tertip edilmiştir. Mecmûa, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Koleksiyonunda K.001604'de kayıtlıdır.

Anahtar Kelimeler: Mecmûa, Hikâyat, Kaside, Muhammed Kâmilî

* Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, ANKARA, mck_2290@hotmail.com

ON THE WORLD OF MUHAMMED KÂMİLÎ EFENDİ'S MECMÛA-İ KASÂİD VE HİKÂYAT

Abstract

Mecmûa is a very important word in the Arabic word "Cem" coming from the root. Mecmûa, which means gathered together, is found as a "journal" in today's Turkic. In the case of classical Turkish literature researchers and those who choose handwritten works as their own efforts, the correspondence of "mecmûa" is much different. When we look from this point, it is the gathering of pieces of text, texts of different kinds of works or different people. The works collected in the magazines are generally works that meet or have similarities with each other in a common payday. Magazines are named and named according to their content. Muhammed Kamilî Efendi's Mecmûa-i Kasâid and Hikâyat mecmûlası may be an example of story parcels in general terms, but in terms of content, it will not be just a story parable.

With this work, we wanted to touch on the place and importance of the journal we studied in relation to the above mentioned issues in terms of literary history. It was organized in 1201/1787 by Muhammed Kamil Efendi, one of the loyalists of Istanbul. Mecmûa is registered in Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library, Municipality Yazmaları Collection with K.001604.

Key Words: Journal, Story, Ode, Muhammed Kâmilî

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde düşündüğümüzde mecmûa, genellikle kişilerin beğenilerini yansıtan bir not defteri görevi görmüştür. Kişiler kendi beğeni ve zevklerine göre nazım ve nesir birtakım metinleri defterlerine kaydetmişler, o defterler de mecmûa dediğimiz yazmaları ortaya çıkarmıştır.

Mecmûalar, çok düzgün ve itina ile hazırlanmış olabileceği gibi dağınık ve düzensiz de olabilir. Hatta kâğıdının boyutları, renkleri birbirine uymayan mecmûalara da rastlanabilir.

Mecmûalar, derleyicisinin el yazısı iledir. Bir mecmûada görülen yazı değişikliği, mecmûaya sonradan eklemeler yapıldığını hatta mecmûanın el değiştirdiğini gösterir.

1. Mecmûaların Önemi

Mecmûalar, yazma eser kütüphanelerinde sayıca en fazla olan eser türüdür. Günümüzde dâhil mecmûa çalışmaları bizlere çok detaylı ve doyurucu bilgiler sunmamakla birlikte parça bölük pek çok şey yazılıp çizilmiştir. Fakat şu bir gerçektir ki mecmûalar, edebiyat tarihi açısından en önemli kaynaklar içerisinde yer almaktadır. Mecmûaları önemli ve değerli kılan genel özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kaynaklarda adı geçmeyen, unutulmuş şairlerin şiirlerine mecmûalarda rastlamak mümkündür.
2. Şairlerin divanlarındaki şiirlerinin farklı şekillerine (fazla veya eksik beyitler, nüsha farkları vs.) rastlayabiliriz.
3. Bilinen şairlerin bilinmeyen divanlarında bulunmayan şiirlerine rastlamak mümkündür.
4. Mecmûalarda, zaman zaman şairlerin hayatıyla ilgili önemli bilgileri de yakalama imkânı vardır. Bu ölüm tarihi bilinmeyen bir şairin ölümü için düşünülmüş bir tarih manzumesi şeklinde olabileceği gibi, araştırmacılar için çok önemli olabilecek derkenara düşünülmüş bir bilgi notu veya şiir başlığı şeklinde de olabilir.
5. Mecmûalar arasında bilinmeyen, varlığı bilindiği hâlde nüshası tespit edilemeyen eserlerle de karşılaşılır. Özellikle kırk hadis, mi'râciye, yüz hadis, mevlid, şehrengiz, biladiye, hasb-i hâl, kimi mektup ve münşeâtâ dair risaleler vb. fazla uzun olmayan türlerin çoğu bu mecmûaların arasında gizlidir.
6. Mecmûalar dışındaki eserlerin fevâid ve hikâye yapraklarında da zaman zaman rastlamak mümkünse de özellikle mecmûalarda çok sık rastladığımız edebiyat dışı kimi konular da ayrıca ele alınması gereken önemli noktalar. Şöyle ki hemen her mecmûanın boş kalmış sayfalarında, yazılı sayfaların derkenarlarında çeşitli dualar, otlarla ilâç yapım tarifleri, tılsım, vefk, reml, tefe'ül gibi gizli ilimler (havâs) denilen itikatlara dair notlar, tarih kıt'aları, müstakil matla' ve müfredler, bazı münşeât örnekleri, kimi resmî kayıtların örnekleri çokça rastlanan –asıl mecmûa konusuyla ilgisi olmayan– kayıtlardır. Bütün bunlar edebiyat araştırmacıları kadar hatta onlardan da fazla sosyoloji, tarih (özellikle kültür tarihi), kültürel antropoloji, dinler tarihi, halkbilim gibi farklı bilim dallarından kişilerin de ilgi alanına giren çok önemli ama ihmal edilmiş bilgi kırıntılarında. Bunları bileşkesi Türk milletinin kültür

kodlarını ortaya koyacaktır. Bütün mecmuaların bir de bu gözle alınması çok çok önemlidir.

7. Bilinmeyen veya kullanılmayan nazım şekilleri, bilinen nazım şekillerinin örneği görülmeyen kafiye tipleri, farklı bend yapıları; yeni türler, edebiyatımızda kullanımına rastlamadığımız aruz kalıpları vb. örneklerle de mecmualarda karşılaşılabılıriz.

8. Şiir mecmualarında genel olarak dönemin zevklerini, edebî tercihlerini vs. anlamak kabil olduğu gibi ferdi temayüllerin de izini sürmek mümkündür. Nazire mecmuası olmasa da kimi mecmualarda nazire şiirler bulunduğundan-şairler arasındaki etkileşimi, teselsül bağlarını takip etmek de mümkün olur.

2. Mecmûaların Tasnifi

Günay Kut, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin mecmûa maddesinde, mecmûaları şu şekilde sınıflandırır:

1. Nazire mecmûaları
2. Seçme şiir mecmûaları (mecnua-i eş 'ar, mecmûa-i devadin)
3. Aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesi ile oluşan mecmûalar (Mecnua-i edviye, mecmia-i ed' iye, mecmûa-i tevârih, mecmûa-i muammeyat, mecmûa-i münşeat, mecmûatü'r-resâil gibi)
4. Karışık mecmûalar (Bu tür mecmûalar nazım-nesir karışık olabilir. Ayrıca Arapça, Türkçe ve Farsça gibi farklı dillerde de yazılmış olabilir.)
5. Tanınmış kişilerce veya derleyeni belli kişilerce hazırlanmış mecmûalar. (Kut,1986: 170-177)

Agâh Sırrı Levent ise Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde mecmûaları şu şekilde sınıflandırmıştır:

- a. Nazireler mecmûaları,
- b. Meraklılarca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiirler mecmûaları
- c. Türlü konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmûalar,
- d. Aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmûalar
- e. Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgileri, fıkraları, ve özel mektupları kapsayan mecmûalar. (Levent,1998: c1)

Mecmûalar üzerinde yapılan araştırmaların azlığı, ayrıca birden fazla unsuru (şiir, inşa, fevâid, hikâyat vs.) içeren, farklı şekil özelliklerini bir arada gösteren mecmûalar bu tasniflerin doğruluk ve kesinliğine gölge düşürmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmamızın da türü olan hikâyat mecmûaları içerik olarak Hz. Muhammed'in (sav), sahabelerin, diğer peygamberlerin ve din ulularının yaşanmış hikâyelerinin derlendiği bir eser olmuştur. Eski Türk edebiyatında hikâyeye denilince de akla ilk gelen tür olan mesnevi tarzında kaleme alınan hikâyeler, bizi çalışmamızın mesnevi türü ile olan ilgisini de incelemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda birazda mesnevi türünü tanıtmak ve irdelemek gerekmektedir.

Arapça bir sözcük olan mesnevi, ikişer ikişer anlamına gelen "mesnâ" sözcüğünün -î nispet eki alan şeklidir. Arap edebiyatından Fars ve Urdu edebiyatına geçmiş ve pek değişime girmemiş eski bir edebiyat biçimidir. Arap edebiyatında urcûze adıyla mesnevinin en ilkel şekilleri vardır ama mesneviyi ilk kez Farslar; hatta İran – Pehlevi edebiyatında, bir edebiyat terimi olarak kullanmışlardır. Bizim de örnek aldığımız Fars edebiyatıdır.

Eski Türk edebiyatı; telif veya tercüme, hacimli veya az sayıda beyitlerden oluşan örnekleri açısından mesneviler yönüyle hayli zengindir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserler konu bakımından incelenince, bir diğer zenginlik ve çeşitlilikle; din, tasavvuf, ahlak, aşk, kahramanlık, tarih, tıp, astronomi gibi birçok alana dair mesnevi ile karşılaşırız. Türler yönünden daha ayrıntılı bir tasnifte ise; esma-i hüsnâ, esma-i nebi, siyer, hilye, mirâciyye, gazavat -ı Nebi, menasikü'l-hac, fazilet name vb. dini muhtevalı mesneviler yanında; şehrengiz, sergüzeşt name, sevahil name, kıyafetname, lügat gibi yine hemen her konuda yazılmış mesnevilerin mevcudiyeti dikkati çeker. (Yeniterzi, 2007: 433-468)

Mesnevi edebiyatında bütün bu konular arasında belki de en geniş yeri dini, tasavvûfî ve âhlâki mesnevilerin aldığı görülür. Bunun yanında, asıl olarak dini, tasavvufî ve ahlaki türde olmasa da mesnevi şairlerinin İslam dininin âhlâki esaslarını halka öğretme, faydalı olma veya ahirete yarar söz söyleme gibi gayretlerle eserlerinde dini ve âhlâki hususlara, özellikle nasihatlere sıkça yer verdiği tespit edilir. Mesnevi şairlerinin bu düşüncelerini tespit eden bir diğer husus da; mesnevilerde gözden kaçmış bir tertip özelliği olarak genellikle sebab-i telif bölümünden önce hikmet ve nasihat konularını ele aldıkları bir bölüm bulduurmalarıdır. (Yeniterzi, 2001: 11-15)

1. MUHAMMED KAMİLİ EFENDİ

Üzerinde çalıştığımız mecmûanın mürettibi olan 18. yüzyıl yazarlarından Muhammed Kâmilî Efendi İstanbul velilerinden olup Halvetiye koluna

dâhildir. Kâmil Efendi tahsil çağına gelince, İstanbul'a gelerek Küçük Ayasofya Medresesine yerleşti. Bâyezîd Medresesi müderrislerinden Büyük Kâzım Efendiden ilim ve edep öğrenmeye başladı. Sonra Fâtih müderrislerinden Arnavud Ali Efendi ile başkalarından tahsilini tamamlayıp icâzet aldı. Bu sırada Kuşadalı İbrâhim Efendinin talebelerinden ve Şâbâniyye yolu büyüklerinden Muhammed Tevfik Bosnevî Efendinin sohbetlerini dinledi ve tasavvuf yolunun bilgilerini öğrendi. Daha sonra Üsküdarlı Mustafa Efendinin hikmet dolu sohbetlerine katıldı. Kâmil Efendi, Sultan Abdülazîz Han zamanında Kaşgâr Emiri tarafından İstanbul'a gönderilen Yâkûb Hanın sohbetlerine iştirak etti. Önceleri ona talebe olmayı düşünmemişti. Bir gün Yâkûb Han keşif yoluyla onun kalbinden geçenleri anlayıp; "Kâmil Efendi! Size feyz bizden gelir." buyurdu. O anda Kâmil Efendinin gönlü ona bağlandı. Bundan sonra vâz ve nasihatlerini canla başla dinler oldu. Yâkûb Han hazretleri onu talebeliğe kabul etti. Kâmil Efendi, Küçük Ayasofya Medresesinin küçük minare hizasındaki odasına çekildi. Orada yalnız başına kalıp, ibâdetle meşgul oldu. Diğer taraftan Yâkûb Han hazretlerinin sohbetlerini dinledi, zamanla onun ikâmet ettiği dergâha yerleşti.

"Yâkûb Han hazretlerinin aniden İstanbul'dan gitmesi îcâb etmişti. Lâkin bu işi Kâmil Efendiye açmadı. Birlikte o gün bir kayığa binip Eyüp Sultan hazretlerini ziyarete gittiler. Ziyaretten sonra bir yere oturup sohbe başladılar. O sırada gökyüzünde sürüyle kuşlar belirdi. Yâkûb Han, Kâmil Efendiye kuşları gösterip; "Bunlar nereye gidiyorlar." buyurdu. O da; "Vatanlarına." diye cevap verdi. Bunun üzerine Yâkûb Han; "Haydi biz de vatanımıza gidelim. Bu bir işarettir." buyurdu. Beraberce köprüye geldiler. Oradan bir kayıkla yanaşmış olan bir İngiliz gemisine bindiler. Kâmil Efendi hocasına hiçbir şey sormadı. Bindikleri gemi hareket etti. Birlikte İzmir'e geldiler. Burada Yâkûb Han, Kâmil Efendiye Hindistan'a gideceğini söyleyip veda etti ve onun da İstanbul'a dönmesini bildirdi. Kâmil Efendi hocasını yolcu ettikten sonra emri üzerine İstanbul'a döndü. Yine Ayasofya'daki medrese odasına kapandı. İbâdetle meşgul oldu. Üç sene kadar nefsinin terbiye ile uğraştı. Kimseyle görüşmedi. Bu sırada elli sekiz yaşlarını geçmişti. Daha sonraları altı yedi defa hac görevini yerine getirdi. Dönüşte Kastamonu'daki evliyâdan Şeyh Şâbân-ı Velî hazretlerinin mübârek kabirlerini ziyaret edip ruhâniyetlerinden mânevî istifâdede bulundu." (Evliyalar Ansiklopedisi: s.340)

Kâmil Efendi, İstanbul'a döndüğünde vekil olarak Yâkûb Hanın İstanbul'daki talebelerinin mânevî terbiyeleriyle uğraştı. Bir gün Yâkûb Hanın Hindistan'ın Dehli şehrinde vefât ettiği haberi geldi. Kâmil Efendi bunun üzerine; "Bizde artık vekâlet kalmadı." buyurdu ve büsbütün talebelerle ve başkalarıyla görüşmeyi kesti. Lakin sevdikleri yine onun etrafına toplanıp mânevî feyzlerinden ve bereketlerinden istifâde ettiler.

Sultan Abdülhamîd Han, Kâmil Efendiyi sever, hürmet eder ve saygı gösterirdi. Bir gün kendisini saraya dâvet etti. Lâkin o, mâzeret beyân edip saraya gitmedi. İbâdetle meşgûl oldu. Çok kimseler Kâmil Efendinin yanına gelir, sohbetini dinler, duâsını alırdı. Kâmil Efendi bunları sâdece muhabbet için kabûl ederdi. Devlet adamlarından ve zenginlerden getirdikleri para mal gibi hiçbir şeyi kabûl etmezdi.

Muhammed Kâmilî Efendi hakkında edindiğimiz bilgiler doğrultusunda onun son dönem İstanbul evliyelerinden biri olarak kabul edildiğini görüyoruz. Tahsil çağına geldiğinde İstanbul'a gelerek burada devrin önemli ilim adamlarından olan Büyük Kâzım Efendiden ders almış ve daha sonra Fatih müderrislerinden Arnavud Ali Efendi ve diğer ilim adamlarından derslerini tamamlayarak icâzet almıştır.

İyi bir eğitim gördüğü bilinen yazar, tek eseri olarak bildiğimiz Mecmûa-i Kasâid ve Hikâyat'ı kaleme almıştır. Kaleme aldığı mecmûa çağdaşlarından ve diğer mecmûalardan farklıdır. Nazım ve nesir olarak kaleme alınan mecmûa derleme bir eser vasfına sahip olduğundan Muhammed Kâmilî'nin sanat ve edebiyat görüşü hakkında kesin şeyler söylememiz mümkün değildir. Fakat eserin bazı bölümlerinde yapılan atıflar ve bölüm başlıklarına dayanarak Kâmilî Efendinin Şeyh Feyzullah ve Mevlâna Celâleddin Rûmî yolunda ilerlediğini anlamaktayız.

Kaleme aldığı tek eseri çerçevesinde baktığımızda Muhammed Kâmilî'nin dini ve tasavvûfi bir tarza sahip olduğunu söylememiz gerekir. Ayrıca hikemi bir tarza sahip olduğunu da görmekteyiz. Bununla birlikte sanki karşısında biri varmışçasına okuyucuyla konuşur gibi rahat ve açık bir şekilde eseri kaleme almıştır.

2. MECMÛA-İ KASÂİD VE HİKÂYAT'IN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu K.001604'de kayıtlı olan eser her sayfada iki sütun ve 15 satırlı 72 varaklık bir eserdir.²³ Ferağ kaydına göre mecmûa; Muhammed / Mehmed

²³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu Kataloğunda mecmûa şu şekilde tavsif edilmiştir: Fasil (1b-2b yk.), Münacat (2b-3a yk.), İbrahim Aleyhisselam İsmail Aleyhisselamı kurban eylediği (3a-11b yk.), İbrahim Edhem (11a-21a yk.), İlahi der zemm-i dünya (21a-23b yk.), Hikayet-i Ebu'l-Mahcen (r.a) (23b-38b yk.), Hikayet-i Ebu Dahdah (38b-39b yk.), Hikayet-i Hazreti Osman (39b-41a yk.), Hikayet-i münafıklar (41a-43b yk.), Hikayet-i Cabir Ensari (44a-46b yk.), Hikayet-i ahlakı'n-Nebi Aleyhi's-selam (47a-49a yk.), Hikayet-i Şam elinde bir Yahudi (49a-52b yk.), Mevlid-i Şerif kesidesi (52b yk.), Hikaye-i Ebu'l-Mahcen münafıklar ile (53a-58b yk.), Hikaye-i Halilullah (Hz.

Kâmilî tarafından 1201/1787 de tertip edilmiştir. ²⁴ Yazmaya iki kez varak numarası verilmiştir. Numaralandırmalar birbirleri ile uyumludur. Ayrıca sayfa takibini sağlamamızı sağlayan çobanlar tamdır. Mecmûa, harekeli nesih olup bazı başlıklarda dahil siyah mürekkep ile yazılmıştır. Eserin sütunları ise kırmızı mürekkep ile çizilmiş olup yine bazı başlıklarda kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bazı sayfalarda sütün dışına çıkıp derkenara da yazılan bilgiler bulunmaktadır. Mecmûanın derkenarlarında sadece iki sayfada bölüm başlığı verilmiştir. Derkenarda kullanılan yazı müellif yazısı ile aynı değildir. Bu durum bahsi geçen başlıkların sonradan eklenmiş olabileceğini bizlere gösterir. Mecmûanın en son sayfasında ferağ kaydı düşülmüştür fakat sayfanın sonunda bir çoban (hak) daha bulunmaktadır. Bu durum bize eserin devamının olabileceğini düşündürmektedir.

Mecmûa içerisinde; 11 hikâyat, 1 kaside, 1 koşma, 2 münacat, 1 fasıl, 1 şeriat-ı islam beyanı bulunmaktadır. Eser manzum ve mensur karışıktır. Mecmûa içerisinde ki hikayeler genellikle Hz. Muhammed ile bağlantılı dini ve tasavvufî öğretilere sahip hikemi hikâyelerdir. Genel itibari ile mecmûanın öğüt ve ders verme amacıyla kaleme alındığı çok barizdir. İncelenen mecmûa tek nüsha olup başka kopyası bulunmamaktadır. Mecmûanın ilk sayfasında iki adet temellük kaydı bulunmaktadır. Kayıtlar farklı kişiler adına olup eserin yıllar içerisinde elden ele geçtiğini göstermektedir.

3. MECMÛANIN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Türk edebiyat tarihi açısından önemli kaynaklardan olan mecmûalar sayesinde, edebiyat tarihlerindeki bir kısım bilgiyi netleştirmek ve zaman zaman da düzeltmek, yeni bilgiler eklemek mümkün olabilir. Derleyeni ve yılı tam bilinmese de bir mecmûanın derleniş tarihi, içeriğinden hareketle yaklaşık olarak tespit edilebildiği için döneminin edebi zevkini, beğenilen şairlerini hatta seçilen şiirlere göre de yazıldığı dönemin en beğenilen şiirlerini belirleme imkânı verir. Yine bu mecmûalarda dîvân sahibi olmayan veya dîvânı bulunduğu hâlde şiiri dîvânında bulunmayan şahsiyetlere rastlanabilir, hatta bunlarla ilgili çok özel bilgiler de elde edilebilir.

Mecmûalarda edebiyat tarihine katkı sağlayacak bilgiler yanında; din, sosyoloji, tıp, musîkî, örf, âdet ve inanışlar gibi toplum hayatına dair pek çok bilgi bulmak mümkündür. Bu bilgiler özellikle kısmen günümüzün günlüğü

İbrahim) 8b-60a yk., Fi beyan-ı Kaside-i nasihat (60a-64a yk.), Şerait-i İslam beyan eder (64a-71b yk.), Münacat-ı Hazret-i Rumi (k.s) (71b-72b yk.)

²⁴ “Temmeti'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-Meliki'l [müte'âl?] sevvedehü'l fâkirü'l hâkir Muhammed Kamili 1201

diyebileceğimiz kişisel mecmûalardaki notlarla orijinal ve özgün olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında toplumun her kesimine hitap eden yönüyle mecmûaların bir kısmı, tertip edildiği dönemde de derleyen ve okuyucu için birçok bilgi barındıran ansiklopedi gibidir. Ancak geniş bir yelpaze içinde bir geleneğin taşıyıcısı olan mecmûalar söz konusu edildiğinde; gerek tertibi, içeriği ve işlevi gerekse edebî değeri ve derleyicisiyle büyük önem arz eder.

Çalışmamıza konu olan Mecmûa-i Kasâid ve Hikâyat da derleyeni ve derleme tarihi bilinen nadir mecmûalardan olup muhtevası ve bazı tertip hususiyetleri edebiyat tarihine ışık tutabilecek nitelikte bir mecmûadır.

Mecmûa-i Kasâid ve Hikâyat da yukarda belirttiğimiz gibi dini tasavvufi boyutu ön planda olan mesnevilere örnek teşkil edebilecek içeriğe sahiptir. Muhtevası ve tertip özelliği göz önünde bulundurulduğunda mürettibin, kendi fikirlerini beyan ettiği hikmet ve nasihat konularına değindiği daha sonra seçtiği hikayeleri sanki karşında biri varmışçasına açık ve duru bir şekilde anlattığı bir eserdir. Mecmûada bahsi geçen mesneviler ve şahsiyetler şu şekildedir:

1. İbrâhim Aleyhisselâm İsmail Aleyhisselâmı Kurban Eylediği

İbrahim Aleyhisselâm Allah'ü Teâlâ'dan kendisine salih bir evlat vermesini istedi. Cebrail Aleyhisselâm geldi ve bir oğlan çocuğu olacağını müjdeledi. İbrahim Aleyhisselâm da aşırı sevincinden, onu, Allah rızası için kurban edeceğini nezretti. Sonra İsmail Aleyhisselâm dünyaya geldi. Yedi veya on üç yaşına geldiğinde Halil-İbrahim Aleyhisselâm Celil olan Rabbinin emriyle Hazreti İsmail'in de yardımı ile Kabe'yi bina etti. Günlerden bir gün Hz. İbrahim uykusunda bir rüya gördü "Rabbin sana şu çocuğu kurban etmeni emrediyor". Sabahleyin tefekkür etti. "Allah'tan mı, yoksa şeytandan mı? diye iyiden iyiye düşündü.. Sabahleyin koyunlarının en iyilerinden yüz tane seçti ve onları kurban etti. Bir ateş geldi, onları yok etti. İbrahim Aleyhisselâm da bunların kâfi olduğunu zannetti. İkinci gece aynı rüyayı tekrar gördü. Bunun Allah'tan olduğunu anladı. Bu sefer develerinden yüz tanesini seçti ve onları da kurban etti. Üçüncü gece tekrar aynı rüyayı gördü ve "İlâhi, benim kurbanım nedir?" dedi. Cenâb-ı Hak: "Sevgide bana ortak ettiğin oğlundur," buyurdu. İbrahim Aleyhisselâm istiğfar ederek uyandı. Oğlunu kesmeye karar verdi. Hazreti İbrahim oğluna şefkat eder vaziyette İsmail Aleyhisselâm'ın annesi Hacer'in yanına geldi, dedi ki: "Başımı yıka, koku ve yağ sür, en güzel elbiselerini giydir. Onunla Kabe yakınlarında bir düğüne çağırıldım." Diyerek başlayan ve devamında Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etmeye götürmesi Hz. Hacer'in İblis tarafından kandırılmaya çalışılması ve kör edilmesi, Hz. İsmail'in babasından kendini kurban etmesini istemesi ve bıçağın onu

kesmemesi bu esnada Hz. Cebrail'in gökten bir koç indirmesi ve Allahu Teâlâ'nın Hz. İsmail'i Hz. İbrahim'e bağışlaması konu edilir.

5. İsmâil ile Hâlıl ahvâlini
Şerh ideyin dinlersen sen anı
6. Anlara hak ne hedalar eyledi
Sonra yine lütfıla ihsân eyledi
7. Ol Hâlılin mâli mülki hak idi
Velâkin hiç oğlu kızı sevindi
8. Şöyle kim ömri içinde ol Hâlıl
Yalvarur tanrıya ya rabbel celil
9. Bir oğul bağışla lütfundan bana
Sevdiđimi øurban idem ben sana (M1/5, 6, 7, 8, 9)

2. Hikayat-ı Ebü'l Mahcen-i Rahmet'üllahi Aleyhi

Arapların Senan vilayetinden bir hükümdar olan Ebu Mahcenin hikâyesi şöyledir: Ebu Mahcen çok önemli bir hükümdardır. Bir gün Medine şehrine bir kişi gelip padişahın huzuruna çıkmış ve Hz. Muhammed'in (sav) güzel ahlâkı ve özelliklerini anlatmıştır. Gelen kişiyi canı gönülden dinleyen Ebu Mahcen anlatılanlar karşısında Hz. Muhammed'e derin bir muhabbet besleyip bir an önce ona ulaşmak ve onu görmek arzusuna kapılmıştır. Bu arzuyla uykuya dalıp gece rüyasında Hz. Muhammed ona görünmüş ve onunla konuşmuştur. Rüyasında Hz. Muhammed ile hasbihâl edip ona neler yapması gerektiğini soran Ebu Mahcen hak peygamberince İslâm dinine davet edilmiştir. O anda Kelime-i şehadet getirip müslüman olan Ebu Mahcen'e Hz. Muhammed bugünden itibaren fani dünyada 25 gününün kaldığını bildirmiş ve padişah bu sözle uykusundan uyanmıştır.

Uyanınca hazine dairesine gidip bir sandık hazırlayıp mühürlemiş daha sonra bir yahudiden bir deve almış yükünü taşıması için onu tembihlemiştir. Ebu Mahcenin o sırada on dört yaşında olan oğlu Abdullah'a başından geçenleri ve

rüyasını anlatan Ebu Mahcen oğlundan emanetini Hz. Muhammed'e teslim etmesini istemiştir. Kendisi ölüp ahirete göçtükten sonra babasının kırk gün yasını tutan oğlu babasının dileğini gerçekleştirmek için yola revân olmuştur. Ve daha sonra Medine şehrinde münafıklarla karşılaşp başından geçen türlü bela ve olaylar bu hikâyede anlatılmıştır. Hikâyenin kahramanları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir-i Sıddık, Hz. Osman'dır. Hz. Muhammed'in mucizeleri de hikâyeye konu olmuştur.

3. Hikayat-ı Tamat Ebü Dahdah

Bir diğer hikâye olan Ebu Dahdah hikâyeside yine mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış hikâyelerden biridir. Hikâyenin özeti şu şekildedir:

Hazreti Muhammed'in sahabelerinden biri olan Ebu Dahdah (r.a) her gün namazı aceleyle kılar tesbih duasına kalmadan hızlıca evine giderdi. Bu durumu fark eden Hz. Muhammed (sav) bir gün Dahdah'ı çağırarak ona bu durumu sordu: Dahdah benim ömrüm vardır ya resulullah diyerek durumunu anlattı; Benim komşumun iki hurma ağacı vardır onunda dalları uzayıp benim bahçeme geçmiştir her rüzgar estiğinde onun meyveleri benim bahçeme düşer bende oğullarım görmeden onları diğer bahçeye atarım işte budur benim ömrüm diyerek durumunu arz eder. Bu duruma üzülen Hak Peygamberi diğer bahçe sahibini çağırarak iki hurma ağacını kendisine satmasını istemiştir karşılığında ise ona cennetten bir bağ bahçe bağışlamak istemiştir. Fakat bu durumu kabul etmeyen komşuyu bu seferde Hz. Ebu bekir ikna etmeye çalışmıştır. Hz. Ebu Bekir ağaçların karşılığı olarak Medine şehri içinde bir hurma bahçesi vermiştir. Bunu duyan münafık kabul ederek iki hurma ağacını Hz. Ebu Bekir'e bağışlamıştır. Hz. Ebu Bekir ağaçları Hz. Muhammed'e vermiş ve Hz. Muhammed Allah sana cennet içinde on güzel hurma ağacı bağışlasın demiştir. Bu minvalde devam eden hikâyede Hz. Muhammed'in Allah katında kabul olan dilekleri ve Allah tarafından nail olunan mucizelerde anlatılmaktadır.

4. Hikayat-ı Hazreti Osman

Mesnevi nazım biçimiyle yazılan hikâyelerden bir diğeri de Hikâyat-ı Hazreti Osman'dır. Bu hikâyede de şu konu işlenmiştir:

Hz. Osman, Hz. Muhammed'in en güvendiği kişilerden biri ve damadıdır. Hali vakti yerinde olan Hz. Osman bir gün Hz. Muhammed'i evine yemeğe çağırmıştır. Hz. Muhammed teklifi kabul etmiş ve yanında bulunan kişilerle beraber Hz. Osman'ın evine teşrif buyurmuştur. Burada çok iyi şekilde ağırlanmıştır. Öyle ki Hz. Osman Hz. Muhammed'in her adımı için 100 kölesini azad etmiş, onu en iyi şekilde ağırlamıştır. Davette yanlarından olan Hz. Ali evine geldiğinde oldukça mahsun kalıp bu durumu Hz. Fatıma'ya anlatmıştır. Hz. Fatıma eşine Hz. Muhammed'i davet etmesini istemiştir fakat

durumlarının bunu kaldıramayacağını söyleyen Hz. Ali Hz. Muhammedi gereğince ağırlayamamaktan korkmuştur. Hz. Muhammed ve diğerlerini ertesi gün davet etmiş ve davetine icabet etmişlerdir. Hz. Fatıma'nın münacatıyla bolluk ve bereket ile tüm misafirlerini ağırlamışlardır. Daha sonra Fatıma bir kez daha Allah'a münacatta bulunmuş benim azad eyleyeceğim kulum yok ya rab Hz. Muhammed'in ayak bastığı her adımına bir günahkâr kulunu başıyla buyurmuştur. Münâcatı kabul olmuş ve bu durum Hz. Muhammed'e bildirilmiştir.

5. Hikâyat-ı Münafıklar

Yine mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir hikâye olan Hikâyat-ı Münâfıklar'ın konusu şöyledir: Hz. Muhammed (sav) zamanında Medine şehrinde yaşayan ve Hz. Muhammed'e inanmayan bir münafık bulunmaktaydı bu kişi Hz. Muhammed'in cadı olduğunu ve sihirler yaptığını böyle yaparak insanları kandırdığını söylemekteydi. Onun bu işlerinden kurtulmak amacıyla diğer münafıklarla birleşip plan yaptılar. Bir koyun kesip onu pişirelim ve Muhammed'i çağıralım biz sana inandık diyelim davet edelim dediler. Pişen kuzuya zehir koyalım Muhammed'e yedirelim diye kendi aralarında konuştular. Planlarını uyguladılar kuzuyu pişirip Hz. Muhammedi çağırdılar. Davete icabet eden Hz. Muhammed tam kuzudan yiyecekken kuzu dile geldi beni yeme zehirliyim dedi. Hz. Muhammed kuzudan yedi tam o anda Allah (c.c) zehire seslendi ve Muhammed kulumu zehirlenme buyurdu. Zehirli kuzudan yiyen Hz. Muhammed'e bir şey olmadığını gören münafıklar o anda kelime-i şehadet getirip müslüman oldular.

6. Hikâyat-ı Câbir Ensari

Hz. Muhammed bir gün tüm ashâbına haber yollayıp hendek kazmak gerektiğini söyledi ve hep beraber hendek kazmaya başladılar. Hendeği kazınların hem çok yorulduğunu hem de çok acıktığını gören Câbir, hızlıca evine giderek karısına bizim ne kadar aşımız var diye sualde bulundu. Karısı bir koyun ve bir şinik arpamız vardır diyerek cevap verdi. Hz Muhammed'in üç gündür aç olduğunu ve ne var ne yoksa hazırlayarak sunmak gerektiğini söyleyen Câbir ve karısı koyunu kesip büryan ettiler. Câbir geri dönüp hendek kazınların yanına giderek Hz. Muhammed'e yemek hazırdır buyur gidelim yiyelim diyerek davette bulundu. Daveti kabul eden resul ile beraber yola revan oldular. Bu sırada Câbir'in iki oğlu vardır. Oğulları bu durumdan haberdardı ve büyük olan küçüğüne gel biz bir hayırlı iş yapalım diyerek söze başladı. Babamız fakir bir adamdır bir koyun ve bir şinik arpa bunca gelen kişiye yetmez ben seni kurban edeyim pişirip büryan edeyim buyurdu. Küçük oğlu bu işi kabul etti ve büyüğü onu boğazladı tennura koyup ateşe atacakken kendisi de ateşe düştü ve büryan oldu. Bu durumu fark eden Câbir'in karısı ocak

başında oturdu başladı ağlamaya aklı başından gitti. Tam o anda resulullah ile beraber Câbir geldi ve yemek yemeye başladılar. Bu sırada Cebrail hak katından indi ve Hz. Muhammed'e oğlanları da yemeğe çağırmasını söyledi. Hz. Muhammed Câbir'e oğullarını sordu ve onların da yemeğe gelmelerini buyurdu. Cabir onları bulmak için eve girdiğinde annelerini onların başında ağlarken buldu oğullarını o halde gören Câbir resulullahın yanına giderek figan ile ağlamaya başladı. Durumu öğrenen Hz. Muhammed, el açığ hakka münacat kıldı ve oğlanların canını Câbir'e geri bağışlamasını istedi Allah'tan. Duası kabul olup oğlanlar cana geldi ve tüm ashap salavat getirerek sevindiler.

7. Hikâyat-ı Ahlâk-ı El Nebi-yi Aleyhisselâm

Bu hikâyat da mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Hz. Muhammed'in başından geçen türlü olaylar aktarılmaktadır. Hz. Muhammed'in özellikle torunları ile olan kıssaları aktarıldığı bu hikâyatta Hz. Muhammed'in Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sırtına alıp onları sırtında gezdirmesi vb. hikâyelere değinilmiştir.

8. Hikâyat-ı Şam Elinde Bir Yahudî

Zamanın birinde Şam ilinde bir Yahudi varmış. Bu kişi kendi yoluna oldukça sadık, her cumartesi Tevrat okuyan bir kişiymiş. Tevrat'ını okuduğu günlerden birinde kitabının içinde dört sayfa olarak Hz. Muhammed'in naatını ve vasfını yazılı olduğunu görmüş. Gördüğü yazıya o dakikada hayran kalan bu kişi herhâlde yanlış görüyorum diyerek kendini avutmuş, ertesi gün yine Tevrat'ı okurken bu sefer sekiz sayfa halinde bu yazıları görür ve sekiz sayfayı da alıp ateşe atarak yakar. Ertesi gün yine Tevrat'ını okurken bu sefer on iki sayfaya yazılmış naat ve vasfı görüp artık gördüklerinin bir yanılığ olmadığına kanaat getirip Muhammed denen kişi kimdir diye aramaya çıkar. Hz. Muhammed'e ulaşmak için Medine şehrine gider fakat Hz. Muhammed'in orada olmadığını öğrenir ve arayışı devam ederken Hz. Ali ona Hz. Muhammed'in hallerinden bahseder. Bu kısımda bir hilye örneği olan hikâye mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve 95 beyittir.

9. Hikâye-i Ebû'l Mahcen

Bu hikâyede yine mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış ve yukarıda bahsettiğimiz hikâyelerden biri olan " Hikâyat-ı Ebû'l Mahcen-i Rahmet'üllahi Aleyhi " adlı hikâye ile ortak içeriğe sahiptir. Hikâyeler arasında ki tek fark birinin manzum birinin mensur olarak kaleme alınmış olmasıdır. Hikâyelerdeki olay örgüsü, kahramanlar, zaman ve yer aynıdır.

Mecmûada ki hikâyeler bu şekildedir. Mecmûa sadece hikâyelerden oluşan bir mecmûa olmadığı için içinde başka türlerden yazılmış örneklerde bulunmaktadır. Bu örneklerden biri de kaside nazım şekliyle yazılmış olan “Fi Beyân-ı Kaşide-i Naşihat ” adlı bölümdür. aa, ba, ca, da vb. kafiye örgüsüne sahip olan bu kaside de yazarın okuyuculara verdiği nasihatler ve örnekler yer almaktadır. Kasidenin bir bölümü şu şekildedir:

1. Áya dünyayı súb-ı mağrûr olan
Kulâk dût nidem ben sana ey cân
2. Niçe bir yatasın gafletden daim
Ecel irmezden okıdın imdi üyân
3. Uşan olma ki aklın başınadır
Yol uzakdur ki yokdur hadd-ü payan
4. Bilürmisin niçün geldin cihana
Seni kullu° için yaratdı súbhan
5. Gözün aç taki göresin yolunu
Koyub geçe yolu gitme yabana
6. Bu evde şöyle diril ârifisen
Nitekim yol äymı söyle garibân
7. Çü ömrün eksilür her bir nefesde
Görürsün döndükçe iş bu devrân
8. Sana bu mâlı milkün yok vefası
Niçün eylesin üstine devrân
9. Giceler de hakka sen eyle münâcâat

Seherde ol nitekim andelibân

10. Gider benlik sözünü ördün sen
Ki bu halkıyla di aşhâb-ı akrân (K1/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)
110. Niçün sen gafletle mübtelâsın
Çü vardı menziline ecdâd u akrân
111. Duruş gel sen daği iste kılâvuz
Âyâk baş hak yolına hem çü merdân
112. Eğer yılûb şapârısın bu yoldan
Nite ola gönülden nûr-ı imân
113. Eğer bilüb ezdünise yolu
Olâcaksın sen her işünde pişmân
114. Cehâlet kimseye uzur olmâyısar
Eğer bin yıl olursan zâr-u giryân (K1/110, 111, 112, 113, 114)

Mecmûada bir diğer farklı bölüm ise “ Mevlid Şerif Kasidesi ” adlı bölümdür. Bilindiği gibi mevlidler genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmaktadır. Bu başlıkta Mevlid Şerif Kasidesi denilmektedir fakat içerik ve uyak düzeni bu metnin kaside olmadığını bizlere göstermektedir. Kafiye düzeni ve ölçüsü göz önünde bulundurulduğunda adı geçen bölüm “Koşma” biçimine örnek teşkil etmektedir. Sadece on beyitten oluşan bu bölüm şu şekildedir:

1. Çağrışurlar ol kıyâmet güninde
Mevlûd okûdanlar gelsün diyeler
Hak teâla rahmet ide ânlarâ
Mevlûd okûdanlar geldün diyeler
Anlar hakkın dizârını göreler
Her birine âglânuşlar vireler
Âläy âläy olmuş gelür hüriler
Mevlûd okûdanlar gelsün diyeler
5. Anlar şırâtı kûş gibi geçerler
Âb-ı kevser ırmâğından içerler
Oturmuş huriler hullâ biçerler
Mevlûd okûdanlar geysün diyeler
Ana göre eylen bûnda yarâğı
Cennet evleri ânların dûragı
Feriştahlar dûtüp dûrur burâğı
Mevlûd okûdanlar binsün diyeler
Yûnus Emrem sen kâyırma şuçılâ
Âlimlere yedür içür taâm eyle
10. Atlara cennetden kapular açılâ
Mevlûd okûdanlar girsün diyeler (KŞ/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)

SONUÇ

Mecmûalar derleme türü eserlerdir. Her mecmûa bir tarihsel dönemi içine alır. Her zaman diliminde düzenleyicisinin tercihlerini yansıtır. Mecmûalar, edebiyat alanını ilgilendirdiği kadar tarih, ilahiyat, sosyoloji, etnografya, ziraat, tıp, farmakoloji, vb. gibi birçok alanı da ilgilendirir.

Mecmûaların gerek içerikleri ve gerekse derleme amaçlarının farklılığı bu eserlere değişik açılardan soru sormayı zorunlu hâle getirir. Burada araştırmacıya düşen, mecmûaya doğru yerde doğru sorular sorması, meseleyi farklı açılardan tartışması ve muhtemel cevaplarını okuyucuyla paylaşmasıdır. Edebiyat araştırmacısından, kendi alanıyla ilgisi sorular sorması ve muhtemel cevaplar vermesi beklenir.

İncelenen ve muhtevası sunulan mecmûa çalışmamızı bugünkü mecmûa tasnifleri içinde mutlak bir gruba dâhil edemesek de seçme bir hikâyat mecmûası şeklinde adlandırabiliriz. Mecmûa-i Kasâid ve Hikâyat gerek içeriği gerekse derleniş biçimi göz önüne alındığında mecmûa türü içerisinde farklı kefeğe konulacak bir eser niteliği taşımaktadır.

Dini tasavvufî öğretilere örnek teşkil etmesi ve eserin kaleme alındığı dil ve üslup özellikleri oldukça açık ve anlaşılırdır. Çalışmamızda eserin dil özelliklerinden çok detaylı biçimde bahsetmesekte dili Eski Anadolu Türkçesi özellikleri barındıran bu mecmûa, hikâyat türü mecmûaları içerisinde önemli bir yer edinmelidir. Derleyeni ve derleniş tarihi bilinen bu eser Klasik Türk Edebiyatının yeni yeni budaklanan dallarından biri olan mecmûa çalışmaları alanı için farklı ve donanımlı bir eserdir. Bu alanda incelemeler yapan diğer araştırmacılara da yardımcı olabilecek vasıflara sahiptir.

KAYNAKÇA

Aynur, H. (1999), *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları - Tezler, Yayınlar, Haberler*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası: İstanbul

Aynur, H. (2012), *Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul

Devellioğlu, F. (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları: Ankara

Gılıç, N. (2004), *Mecmu'a-i Kasâid-i Türkiyye'nin Genel Değerlendirmesi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde

-
- Kavruk, H. (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, İstanbul
- Kut, G. (1990), *Mecmûa, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 6*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- Levend, A.S. (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi, c. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Levend, A.S. (1967), *Divân Edebiyatında Hikâyeler*, TDAY, Belleten, Ankara, ss. 71-117
- Mengi, M. (1997), *Bir Şiir Mecmuası Hakkında*, Türkoloji Dergisi, C. VII, Ankara, s. 78
- Mermer, A. (2006), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Yeniterzi, E. (2007). *Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler*, Konya, s. 433-468
- Yeniterzi, E. (2001). *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi*, İstanbul, s. 11- 15
- Yöntem, A.C. (1927), *Edebî ve Tarihî Tedkiklere Yarayacak Eserlerden: Bazı Mecmualara Dair*, Hayat Dergisi, Sayı. 32, ss. 103-105